

Түсіндірме сөзлік

Адам Улы – Мухаддес Китаптағы Даниел пайғамбардың кітабындағы 7:13 бойынша Масихтың аты. Ийса Масих Өзин ұсылай атаған ұақытта үш нәрсені нәзерде тұтқан еді:

1) Өзінің құдайлық тәбиетке хәм бийлікке ийе екенін хәм ис-хәрекетін көрсетпекши болғанда;

2) Өзінің адамның тәбиетіне ийе екенін билдиріп, өлими хәм шегетуғын азап-ақыреті хәққинда айтпақшы болғанда;

3) Өзінің ақырзаманда уллы салтанат пенен қайта келиуі хәм басқаруы хәққинда айтпақшы болғанда.

азап кесеси – Ийсаның пүткіл дүньядағы ғүнакарлар ұшын ата-нақ ағашта құрбан болуы хәм шегетуғын азап-хәсиретін билдиреди.

ақсақал – 1) ески Израилда кәуим ямаса уруу басшысы;

2) Жаңа Келисимде Израилдың жоқарғы кеңесинің ағзалары ұсылай аталған;

3) исениушілер жәмәетиндегі хызметкер.

арамей тили – әййемги Палестинаның құбла бөлегинде жасаған халықтың тили. Соңынан Ассирия, Бабилон хәм Персия империяларының рәсмий тили болған. Жаңа Келисим заманында Палестинада жасаушылардың көбиси ұсы тилде сөйлеген. Ески Келисимде Даниел пайғамбардың кітабының ярымынан көбиси хәм Жаңа Келисимде айырым сөзлер ұсы тилде жазылған (мысалы: «талита куми», «еффта», «марана-га», «Елой, Елой! Лама сабахтани?», «Кифа» х. т. б.).

Аспан Патшалығы – «Құдай Патшалығы» на қараң.

атанақ ағаш — Рим империясында жынаятшыны өлтиріуі ушын, оның аяқ-қолын шегелеуіге арналған ағаш. Атанақ ағашта шегеленіп өліуі ең ауыр хәм ең уят өлим деп саналған. Ийемиз Ийса Масих хеш қандай гүна ислемесе де, гүнакарларды қутқаруі ушын атанақ ағашта азап шегип, қурбан болды. Сол сыяқлы, Ийсаның изине ериуіши хәр бир адам да өз атанақ ағашын арқалап жүриуі, яғный Қудайдың өзи ушын белгилеген жолын басып өтиуі тийис.

аўмийин — еврейше «солай болсын» деген мәнисти аңлатады. Бул сөз бир нәрсени мақуллағанда, гәптиң шынын хәм хақыйқатын айтқан ўақытта қолланылады.

Ашытқысыз нан байрамы — «Қутқарылыуы байрамы» на қаран.

аян — грекше «апокрито», еврейше «гала» — «ашылыуы» дегенди аңлатады. Қудай адамларға Өзин хәм Өз мақсетин ашып билдириуі «аян» деп аталады. Және де:

1) Қудай Өзи жаратқан дүнья арқалы Өзин ашып көрсетеди;
2) Қудайдың сөзи болған Мухаддес Китаптың (Ески Келисим хәм Жаңа Келисим) өзи — Қудайдың аяны; Қудай Өз сөзи арқалы қутқарылыуы жолын ашып берди.

3) Ийса Масих — Қудайдың соңғы хәм минсиз аяны; Ол бизлерге Қудайдың қандай екенин көрсетти (Еврей. 1:2).

4) Жаңа Келисимнің соңғы кітабы «Аян» деп аталады.

әдил — «хақ» қа қаран.

Бабилон — Евфрат хәм Тигр дәрьяларының кубла тәрәпинде жайласқан әййемги еки патшалық (б. эрам. 2000—539 жыл.).

1) дүнья жүзинде цивилизацияның биринши пайда болған жери Месопотамиядағы ел; Ол Ески Келисимде Сеннаар хәм Халдей деп аталады (Жарат. 11:2; 14:1).

2) әййемги шығыс еллерин басып алып, бир империя қылып бирлестирген ел. Бул патшалық Яхудияны басып алып, Бабилонға сүргин етти. Жаңа Келисимдеги «Аян» кітабында Бабилон сөзи Қудайға қарсы турыушы елдің тымсалы сыпатында сүүретленеди.

Бабилонға сүргин етилиуі — Ийса Масих туўылмасынан алдын (би-зиң эрамызға шекем) 586-жыл Бабилон патшасы Навуходоносор яхудийлердің пайтахты Ерусалимди басып алып, яхудийлерди Бабилонға сүргин қылған. Яхудий халқының сол жерде 70 жыл қуллықта жасаған дәуири «Бабилонға сүргин етилиуі» деп аталады.

басқа миллетлер — Грекше «этнос». Тийкарғы мәнислери: «жыйналыуы», «бирге жасауы», «миллет» х. т. б. Бул сөз Жаңа Келисимде мына мәнислерди билдиреди:

- 1) яхудий емеслер, басқа миллетлер;
- 2) хақыйқый Қудайға сыйынбай, бутқа табынатуғынлар;

3) Ийса Масихқа исенбейтуғын барлық адамлар.

Белзәбүл — ески заманларда Кананда жасаған бир халық табынған бут. «Жана Келисим» де жинлердің басшысы шайтанды аңлатады.

бутқа табыныұшылар — «басқа миллетлер» ге қараң.

гүна — 1) Қудайдың нәзеринде натуұры болған хәр қандай жаман ис;

2) Қудайдың буйрық хәм нызамларын орынламау;

Гүна себепли, адам Қудай менен қатнасқа ийе бола алмайды, ол өлим жазасын алып, дозакқа барады. Себеби гүнаның төлеми — өлим (Ийшя 59:2; Рим. 6:23). Жаңа Келисимде Қудай жиберген Қутқарыұшы Ийса Масихқа исенбеу де гүна болып есапланады (Юхан 16:9).

Гүғалық шатыры — «Мухаддес шатыр» ға қараң.

Даұыт — Израил халқының уллы патшасы. Бизиң эрамызға шекем 1010–970 жылларда патшалық еткен. Забурдағы Қудайды алғыслайтуғын қосықлардың көпшилиқ бөлегин ол жазған.

Даұыттың Урпағы — Ески Келисим дәуириндеги пайғамбарлардың болжауы бойынша, Даұыттың урпағынан шыққан Масих, яғный Қутқарыұшы.

дем алыс күни (шемби күни) — Қудайдың буйрығы бойынша, яхудий халқы шемби күни дем алып, Қудайға сыйынады. Бул күн жума күни қуяш батқаннан баслап, шемби күни қуяш батқанға дейин даұам етеди. Бул күни жұмыс ислеу қатаң қадаған етилген.

диний муғаллим — Мухаддес Китаптың дәслепки бес кітабын, яғный Мухаддес Нызам кітабы болған Таұратты көширетуғын, изертлейтуғын хәм халыққа түсіндиретуғын муғаллим. Израилды Рим империясы басқарған дәуирде диний муғаллимлер қазылық жұмысын да атқарған.

дозак — еврейше «шиол», грекше «хадес», «гехена». Шайтан, жауыз руұхлар хәм жинлер ушын, Қудайға бойсынбаған, яғный Қутқарыұшы Ийсаға исенбеген адамлар ушын, Қудай таярлап қойған мәңгилик жаза орны (Аян 20:10; 21:8).

дүнья — Мухаддес Жазыұларда бул сөз мына мәнислерди аңлатады:

1) Қудай жаратқан пүткіл жер жүзи хәм аспан кеңислиги;

2) дүньяда жасайтуғын адамлар;

3) ар-намыс өлшеми бойынша, Қудайға хәм Масихқа қарсы турыұшы дүньядағы система;

4) мал-мүлик хәм өткінши хәзликлер.

елши — грекше «апостолос» — «тапсырма менен жиберилген» дегенди аңлатады.

1) Қудайдың сөзин, айрықша Хош Хабарды тарқатыу ушын Ийса Масих тәрөпинен таңдаған он еки адам, яғный Ийсаның шәкиртлери;

2) усындай хызмет ушын таңланған басқа да адамлар. Мысалы: Павел, Барнаба хәм т. б.

Еремия – бизиң эрамыздан бұрын 625–585 жыллары Израил елиниң Қубла патшалығы Яхудияда пайғамбаршылық хызметин атқарған адам. Яхудия Вавилон тәрәпинен қыйратылғанда, ол бул ўақыяның Қудайдың жазасы екенин айтып, халықтың Вавилонға сүргин етилетуғынын хәм 70 жылдан соң сүргиннен қайтып келетуғынын болжаған еди.

Ески Келисим – Ийса Масихқа дейин жазылған Мухаддес Жазыўлар: Таўрат (Мухаддес Нызам – 5 китап), тарийхый китаптар (12 китап), Забур хәм ақыл-даналық бериўши китаптар (5 китап), пайғамбарлардың китаптары (17 китап). Солай етип, Ески Келисим 39 китаптан ибарат болып, китаптар Қудайдың Мухаддес Руўхының илхамы менен хәр түрли адамлар тәрәпинен 1500 жыл даўамында жазылған. Пүткил Ески Келисимдеги китаптардың баслы темасы – Қудай адамларды қутқарыў ушын жиберетуғын Ийса Масих. Ески Келисим Мухаддес Китаптың биринши бөлегин қурайды.

еслеў кешеси – исениўши жәмәәт ишинде исленетуғын әхмийетли рәсим. Бул рәсимди Ийемиз Ийса Өзи қолға услап берилетуғын күни түнде белгилеген еди. Ол сол түнде шәкиртлерине Өз денесиниң тымсалы болған нанды хәм Өз қанының тымсалы болған шарапты бөлистирип берип, Өзиниң атанақ ағаштағы өлимин еслеп турыўды буйырған еди.

Ийемиз Ийсаның буйрығы бойынша, барлық исениўши жәмәәтлер пүткил ғүнакар адамзат ушын қурбан болған Ийемизди еслеп турыў ушын усы рәсимди өткизиўи тийис (Матта 26:20–29; Марк 14:17–25; Лука 22:14–30; Кор. 1-хат 11:23–26).

Жаңа Келисим – 1) Ийса Масихтың атанақ ағашта төккен мухаддес қаны арқалы Қудайдың адамларды қутқарыў ушын дүзген келисими;

2) усы келисимди өз ишине алатуғын Жаңа Келисим (Инжил – Хош Хабар) китабы; Ол 27 китаптан ибарат болып, бизиң эрамыздың басларында жазылған. Жаңа Келисим Мухаддес Китаптың еккинши бөлегин қурайды.

жәмәәт – грекше «эклесиа» – «шақырылып жыйналыў» дегенди билдиреди. Бул сөз Жаңа Келисимде мына мәнислерде қолланылады:

1) Ийса Масихқа исениўши хәмме адамлардың жыйнағы, яғный пүткил дүнья жүзиндеги Қудайдың халқы; Айырым хатларда Ийсаның денеси деп те аталады (Ефес. 1:22, 23).

2) белгили бир жерде жыйналатуғын, Ийса Масихқа тийисли исениўшилер жәмәәти.

жин – грекше «даймонион». Шайтанның бийлигі астында болып, оған хызмет етиуіші көзге көрінбейтуғын жауыз руұх. Ол адамлардың ишине кирип, оларды басқарады хәм жаманлыққа жетелейди.

жокарғы кеңес – грекше «синедрион». Жаңа Келісім дәуірінде бас руұханийлер, ақсақаллар хәм диний муғаллимлерден дүзилген яхудийлердің диний хәм сийасий басқарыу ұйымы.

Забур – Қудайды алғыслайтуғын жырлар жыйнағы. Бул кітапта 150 жыр болып, олардың көпшилик бөлегін Дауыт патша жазған.

Ибадатхана – Қудайға сыйыныу ұшын, яхудийлердің Ерусалимде салған саулатлы имараты. Ерусалимдегі Ибадатхана ең бирінші мәрте Сулайман патша тәрәпинен салынған болып, оннан алдын болған Мухаддес шатырдың хызметін атқаратуғын еді. Ибадатханада Мухаддес шатырда болғаны сыяқлы екі бөлме болып, ол жерде руұханийлер Қудайға хызмет ететуғын еді. Ийсаның заманында болған Ибадатхана үшінші Ибадатхана болып, ол Хирод патша тәрәпинен салынған еді. Бірақ ол бизің эрамыздың 70-жылында Рим әскерлері тәрәпинен қыйратылып, хәзірге дейін қайта тикленбеген.

Ибрайым – бизің эрамыздан шама менен 2000 жыл бұрын жасаған. Қудай оның менен келісім дүзип, ол арқалы пүткіл дүнья халықтарын жарылқауды үәде еткен еді. Ол Қудайға толық ісенгенліктен, Қудайдың Өзи оны хәк, яғның ісенімі себеплі ақланған деп есаплады (Жарат. 12–25 баптар). Қудай Ибрайымды жарылқап, оннан көп миллеттерди, әсіресе берілген үәде бойынша Израил халқын жаратты. Ибрайым ісенімі себеплі ақланған барлық адамлардың руұхый бабасы болды (Рим. 4-бап).

Израил – 1) Ибрайымның улы Ысақтан тууылған Яқыпқа Қудайдың берген аты. Бул ат «Қудай менен гүрескен» деген мәністи аңлатады;

2) Яқыптың он екі улынан шыққан урыулар жыйнағы хәм усы урыулардан пайда болған халық хәм оның елі;

3) бизің эрамызға шекем ІХ әсирде Израил елі екіге бөлінгеннен соң, Арқа патшалық усы атпен аталды;

4) Жаңа Келісімнің айырым жерлерінде Ийса Масихқа ісеніп, Қудайдың хәқыйқый халқы болғанлардың жыйнағы усылай аталады (Петр 1-хаты 2:9; Евр. 8:8).

Ийем – Еврейше «адонай», «баал», грекше «куриос», «деспотес» – «бир нәрсенің ямаса бир адамның ийеси, хожайыны», «мырза» дегенди билдиреди. Бул сөз мынадай жағдайларда қолланылады:

1) адамлар Жаратқан Қудайды усы атпен атап, Оған қарата сөйлегенде;

2) хаяллар өз күйеулерін, хызметшілер хәм куллар өз хожайындарын усы ат пенен атап, оларға қарата сөйлегенде;

3) шәкіртлер өз устазын, халық хұрметли адамларды усы ат пенен атап, оларға қарата сөйлегенде;

4) исенийшілер Қутқарыушы Масихты усы ат пенен атап, Оған қарата сөйлегенде.

Ийса – еврейше «Ешуа», грекше «Иисус». Бул аттың мәніси «Қудай қутқарады» дегенди аңлатады.

Ийшяя – бизиң эрамызға шекем VIII әсирде Израил елинің Кубла патшалығы болған Яхудияда жасаған пайғамбар. Оның Мухаддес Китаптан орын алған кітабында келешекте келетуғын Масих хақында көп пайғамбаршылықлар бар. Бул пайғамбаршылықлардың орынланғанын Жаңа Келисимдеги аятлар арқалы билип алыуымызға болады.

Қайсар – 1) бизиң эрамыздан бурын 101–44 жыллар аралығында пүткіл Рим империясы үстинен хұкимдарлық еткен Гай Юлий Цезарьдың аты;

2) Соңынан бул ат «Рим императоры» деген мәнисти билдиретуғын болды.

қайтадан тууылыу – жоқарыдан ямаса Мухаддес Руұхтан тууылыу. Қудайдың Мухаддес Руұхының жәрдеми менен адамның тәўбе етип, гүнадан тазаланыуы хәм Қудайға тийисли адам сыпатында жаңа өмир сүриуі.

кәрамат (кәраматлы белги) – грекше «терас» – «кәрамат», грекше «сэмэйон» – «кәраматлы белги». Жүз бериуши тәбийғый емес нәрселер ямаса ислер. «Кәраматлы белги» деген сөз Ийсаның Қудай тәрәпинен жиберилген Қутқарыушы екенін дәлиллегенде ямаса Ийсаның елшилеринин хәм исенийшілердин Қудай олар менен бирге екенін көрсеткенде қолланылады.

Қос байрамы – яхудий халқының үш миллий байрамының бири. Гүзде, октябрь айында болып өтеди. Ата-бабалары Мысырдағы кулықтан азат болып, Қудай тәрәпинен үәде етилген елге, Кананға киятырған жолдағы шөлде қыйыншылық көргенин еслеп, яхудийлер жети күн қосларда жасап байрамлайды. Бул байрам «Шатыр байрамы» хәм «Жыйын-терим байрамы» деп те аталады.

Қудай – еврейше «Эл», «Элохим», грекше «Теос».

1) Қудай – пүткіл тиришиликти, дүньяны хәм барлықты жаратқан жалғыз Жаратыушы Ийемиз; Ол – мухаддес, хақ, минсиз, әдил, хәмме нәрсеге қүдирети жететуғын, хәмме нәрсени билиуши, мийримли, Өз сөзине садық аспандағы Әкемиз. Қудай жаза алыуға ылайықлы гүнакарларды қутқарыу ушын, Өзиниң жалғыз Улын қурбанлыққа

тапсырды. Ол бұл иси аркалы Өзинің адамларға деген сүйіспеншілігін дәлилдеді (Рим. 5:8). Тек Мухаддес Китап ғана Құдай хақында анық мағлұымат бере алады;

2) қудай (қудайлар) – хәр түрлі миллет адамлары исенетуғын руұхый күш (күшлер) ямаса бут (бутлар).

Қудай Патшалығы – бұл сөз Қудайдың пүткіл жаратылыс үстіннен патшалық ететуғынын аңлатады. Ески Келисимде айтылғандай, яхудий халқы Қудай Израил елин патша сыпатында басқарады деп түсінді (1-Жылнама 28:5). Жаңа Келисим бойынша, Қудай Патшалығы:

1) Қудай басқаратуғын аспандағы Патшалық, яғный Ийса Масихқа исенетуғынлардың Қудай менен мәңгі бирге жасайтуғын орны;

2) Ийса Масихқа исенетуғын хәм Қудай тәрөпинен басқарылатуғын адамларда хәм олардың уйымында болатуғын көзге көрінбейтуғын Патшалық.

Қудайдың Улы – қудайлық тәбиятка ийе болған Ийса Масих Жаңа Келисимде усылай аталып, Оның Қудай жиберген Қутқарыушы екенін аңлатады. Бұл жерде Қудай менен Ийсаның арасындағы физикалық байланыс нәзерде тutyлмайды.

Қутқарылуы байрамы – еврейше «Пасах», грекше «Пасха». Байрам яхудий халқының үш миллий байрамының бири болып, ерте бәхәрде байрамланатуғын еди. Яхудий халқы бұл байрамда ата-бабаларының Мысырдағы қуллықтан азат болғанын байрамлайтуғын еди. Бұл байрамда адамлар Ерусалим қаласына баратуғын еди хәм гүналарының кеширилиуи ушын қурбанлық қозысын шалып, жети күнге дейін ашытқысыз нан писирип жейтуғын еди. Сонлықтан бұл байрам «Ашытқысыз нан байрамы» деп те аталады.

лебийлилер – Израилдың он еки урыуының бири Лебий урыуынан болған Ибадатхана хызметшилери. Лебий урыуы Ибадатханада хызмет етиу ушын Қудай тәрөпинен айрықша таңлап алынған еди.

Масих – грекше «Христос», еврейше «Машиах», арабша «Масих». Тийкарғы мәніси: «басына май қуйылған адам» дегенди билдиреди. Мухаддес Китап бойынша, Қудай үәде еткен Қутқарыушы. Ески Келисим заманында Израилда руұханийлер, патшалар хәм пайғамбарларды тайынлау ушын, олардың басларына хош ийисли май қуйылатуғын еди. Бұл сол адамның Қудай тәрөпинен рәсмий хызметке таңлап алынғанлығын билдиреди. Олардың басына қуйылатуғын май Қудайдың оларға беретуғын Мухаддес Руұхының тымсалы. Ийсаны Масих деп атауының себеби, Ол хәм руұханий, хәм патша, хәм пайғамбар сыпатында келген, Қудай тәрөпинен жиберилген Қутқарыушы.

ми́рим – грекше «харис», тийкарғы мәнісі: «куўаныш». Қудай адамларға деген Өзинің бийбаха сүйіспеншилигін көрсеткенде айтылатуғын сөз. Адамлар ылайықлы болмаса да хәм сауап ислери арқалы хеш қашан ересе алмаса да, Қудай тәрөпинен ешейин берилетуғын ми́рим-шәпәәт.

Муўса – Израил халқының ең белгили диний хәм сиясий басшысы. Мысыр елинде құлшылықта азап шегип атырған Израил халқын қутқаруы үшін Қудай таңлаған пайғамбар (бизің эрамызға шекем, шама менен 1500-жылларда жасаған). Қудай ол арқалы Израил халқына Таўрат Нызамын берген.

мухаддес – еврейше «хадош», грекше «хагиос». Тийкарғы мәнісі: «пәк», «мухаддес», «кәстерли». Бул сөз Мухаддес Жазуы бойынша мына мәніслерди де билдиреди: Қудайға тән қәсийетлерге ийе, Қудайға тийисли хәм Оған арналған (адам, зат хәм орын), ар-намысы таза, гүнасыз.

Мухаддес Жазуы – Қудайдың Мухаддес Руўхынан илхамланған адамлар жазып қалдырған жазбалар. Таўрат, Забур, пайғамбарлардың Жазуылары хәм тағы да басқа кітаптардан ибарат болған 39 кітаптан туратуғын Ески Келисим.

Мухаддес Нызам – еврейше «Тора», грекше «номос». Қудайдың Өз халқы Израилға Муўса пайғамбар арқалы берген Нызамы (Таўрат).

Мухаддес Руўх – Қудайдың Руўхы. Еврейше «Руўах хадош», грекше «Пнеума хагион». Мухаддес Руўх Қудайдың хызметине тайынланған адамларға хәм Қудайдың сөзин айтыушыларға илхам хәм жигер береді. Және де, Ол адамларды Ийса Масихқа әкеледи хәм исениушилердің ишинде жасап, оларға руўхый күш береді.

Мухаддес шатыр (Гуўалық шатыры, Жыйналыс шатыры) – Қудайдың Муўсаға буйырғаны бойынша, яхудийлердин Қудайға сыйынуы хәм Оған хызмет етиу үшін ислеген көшпели шатыры (Шығ. 25–27 баптар). Шатырдың иши екиге бөлінген болып, биринши бөлме «Мухаддес бөлме», ал екинши бөлме «Ең мухаддес бөлме» деп аталатуғын еді. Усы екинши бөлмеде Келисим сандығы болып, оның ишинде Қудайдың он буйрығы жазылған еки тас бар еді. Сонлықтан шатыр «Гуўалық шатыры» деп аталады. Және де, Ески Келисимде бул шатыр «Жыйналыс шатыры» деп те аталады (Шығ. 29:43).

мухаддеслер – Жаңа Келисимде бул сөз Ийсаға исенип, Қудайдың халқы болған исениушилерди аңлатады (Елш. исл. 26:10; Рим. 1:7; Еврей. 13:24; Аян 5:8 х. т. б.).

нызам муғаллими – «диний муғаллим» ге қараң.

ораза – бир мақсет пенен, бир ямаса бир неше мүтәжлик (толық тәубе етип, гүналардан пәклениу, Қудайға еле де жақынлау хәм

Қудайдан табанлылық пенен сорау х. т. б.) ушын, қандай да бир уақыт ишинде адамның жеуден хәм ишиуден өзин тыйыуы хәм Қудайға дуа етиуи. Жаңа Келисим бойынша, ораза тутатуғын уақыт белгиленбеген.

өлим – грекше «танатос». Мухаддес Китапта бул сөз еки мәниске ийе: бириншиден – адамның денесиниң өлиуин билдирсе, екіншиден – руұхый өлимди билдиреди. Руұхый өлим – адамның Қудай менен байланыста болмай, руұхый өли – гүнакар болып жасауын аңлатады (Ефес. 2:1–5). Өлим адамлардың ислеген гүналары ушын Қудайдан берилген жаза (Жарат. 2:16, 17; Рим. 6:23). «Аян» китабында айтылғандай, өлген гүнакарлар ақырзаманда от көлине, яғный дозаққа тасланады. Бул – екінши өлим (Аян 20:12–15).

пайғамбар – еврейше «наби», грекше «профэтэс» – «Қудай Өз хабарын адамларға жеткизиу ушын таңлаған адам». Ески Келисим заманындағы пайғамбарлар Қудайдан алған сөз бойынша адамларға тәубе етиу кереклигин ескертип, келешекте болатуғын нәрселерди (Қудайдың хұкими хәм Қутқарыушы Масихтың келиуи хәккында х. т. б.) болжап айтатуғын еди. Көп пайғамбарлар Қудайдың Мухаддес Руұхының илхамы бойынша китаптар жазып қалдырған, олар «пайғамбарлардың Жазыулары» деп аталады.

парисейлер – Жаңа Келисим заманында яхудийлердиң күшли диний топары. Олар Мухаддес Нызам хәм диний үрп-әдетлер тийкарында пайда болған барлық парызларды муқыятлап орынлаудың тәрәпдарлары болып, өзлерин басқа адамлардан айрықша санаған. Олардың саддукейлерден айырмашылығы, олар ақырет, кайта тирилиу, жин-периште, жәннет-дозак сыяқлы, ғайрытәбийғый нәрселерге исенген.

Понтий Пилат – бизиң эрамыздың 26–37 жыллары аралығында Рим империясының кол астында болған Яхудия үлкесинде хәкимлик еткен римли адам. Пилат Ийсаның айыпсыз екенин билсе де, яхудийлердиң қозғалаң көтериуинен қорқып, Ийсаны атаңақ ағашқа шегелеуе хұким еткен.

руұханий – Қудай менен адамлардың арасын байланыстырып, Ибадатханада адамлардың қурбанлықтарын Қудайға усынатуғын хәм халыққа Мухаддес Нызамды үйрететуғын үлкен диний хызметкер. Қудайдың буйрығы бойынша, руұханийлик хызметти тек Лебий урыуынан шыққан Харонның урпақлары ғана атқаратуғын еди. Ал бас руұханийдиң хызмети айрықша болды: тек ол ғана жылына бир мәртебе Ең мухаддес бөлмеге кирип, адамлардың гүналарының кешпирилиуи ушын қурбанлық бере алатуғын еди.

саддукейлер – Мухаддес Китаптағы тек Муұсаның бес китабына, яғный Таұратқа ғана исененетуғын яхудийлердиң күшли диний

топары. «Саддукей» деген сөз Даўыттың заманында бас руўханий болған Садок деген адамның атынан келип шыққан. Саддукейлер руўханийлер хәм сиясий жетекшилер арасында көп еди. Олар ақырет, қайта тирилиў, жин-периште, жәннет-дозак сыяқлы, ғайрытәбийғый нәрселерге исенбейтуғын болған.

салықшы – Ийса Масихтың заманында Рим империясы ушын өз халқынан салық жыйнаўшы яхудий. Салықшылар пайда көриў мақсетинде халықтан салықты белгиленгенинен артық талап еткенликтен, олар гүнакарлар хәм ел душпанлары деп есапланатуғын еди.

Самария – Израил елиндеги Яхудия хәм Галила үлкелериниң орта бөлегинде жайласқан ел. Ески Келисим заманында Израил ели екиге бөлингенде, Арқа Патшалықтың бас қаласы Самария деп аталды. Арқа Патшалықты Ассирия басып алғаннан соң, Арқа Патшалық жайласқан жер Самария деп аталатуғын болды. Самарияның турғынлары басқа миллетлер менен дини хәм қаны араласқаны ушын, яхудийлер оларды хақыйқый яхудий емес деп жақтырмайтуғын еди.

Содом хәм Гомора – жеркенишли ис-хәрекетлери хәм гүнакарлығы себепли, Қудай тәрeпинен жазаланып, күли көкке суўырылған ески қалалар.

Сулайман – Даўыт патшаның улы. Бизиң эрамызға шекем 970–932 жылларда Израилда патшалық еткен. Қудай оған бурын хеш кимде болмаған хәм енди хеш кимде болмайтуғын ақыл-даналық берген. Ол патшалық еткен дәўирде хеш урыс болмай, ел парахатшылықта жасаған. Оның байлығының шеги болмаған хәм патшалығы уллы сән-салтанатқа ийе болған. Ерусалимдеги биринши Ибадатхана ол тәрeпинен салынған. Мухаддес Китаптағы «Нақыл-мақаллар» китабын ол жазған.

суўға шомылдырыў – грекше «баптизо» – «Суўға шүмдириў ямаса жуўыў» деген мәнисте. Ийсаның заманында яхудийлердин үрп-әдети бойынша, адамлар тазаланыў ушын хәм бир диний топарға ағза болыў ушын, суўға шомылдырылыў рәсиминен өтиўи керек еди. Бирақ Жана Келисимниң тәлийматы бойынша, тәўбе еткен, Ийса Масихты Кутқарыўшым хәм Ийем деп қабыл еткен адам суўға шомылдырылып, адамлар алдында исенимин мойынлаўы тийис. Бул рәсим Қудайдың адамларды кеширип, Мухаддес Руўх арқалы пәк хәм таза өмирди сыйға бериўиниң нышаны. Адам суўға шомылдырылыў рәсиминен өткенде, оның суўға шүмиўи гүна ушын өлгенин, ал суўдың астынан шығыўы Ийемизден алған таза өмирге ерисетуғынын билдиреди. Суўға шомылдырыў рәсими исениўши жәмәәттеги әхмийетли еки рәсимниң бири болып есапланады.

сүннет – Мухаддес Китаптың «Жаратылыс» деп аталған биринши кітабында Құдай Ибраһымға: «Туғылған хәр бир ер бала сегіз күннен соң сүннет етилсин», – деп бұйрық берген (Жаратылыс 17-бап). Құдайға тийисли екенінің белгиси сыпатында пүткіл Израил халқының туғылған ер балалары сүннет етилиуі керек болған. Жаңа Келисимдеги хатларда «сүннетлилер» деген сөз яхудийлерди аңлатады.

тәубе етиуі – грекше «метанозо». Тийкарғы мәніси: «қайтыу», «өзгериуі». Мухаддес Жазыуларда бул сөз ой-пикир хәм ис-хәрекетти пүткіллей өзгериуі, терис жолдан қайтып, Құдайдың жолына түсиуі деген мәністи аңлатады.

туғысқан – Ийса Масихқа исенип, Құдайдың балалары болғанлықтан, исениушілер бир-бирин усылай атайды.

хақ – грекше «дикайос» деген сөз «хақ», «әдил», «ақланыуі» деген мәністи аңлатады. Бул сөз Құдайға байланысly қолланылғанда, Құдайдың Өз сөзине әдил, хақ хәм садық екенін көрсетеди. Ал адамға байланысly қолланылғанда, мына мәніслерди билдиреди:

1) гүнасыз;

2) Құдай менен байланыста болып, Оның нәзеринде дурыс жасайтуғын адам;

3) гүнасы кеширилип, Құдай тәрeпинен ақланған адам.

Хирод – 1) Уллы Хирод; Бизиң эрамыздың 40-жылынан 4-жылына дейин Рим империясының қол астындағы Палестинаны басқарған патша. Ийса Масих туғылған уақытта ол патшалық еткен еди хәм оның бұйрығы бойынша, Бейтлехемдеги еки жастан киши бийгүна нәрестелер өлтирилген еди (Матта 2:16).

2) Хирод Антипас, уллы Хиродтың улы; Б. эрамыздың 4–39 жыллары Галиланы басқарған патша. Оның бұйрығы бойынша, Шомылдырыушы Яқия өлтирилген (Матта 14:3–11).

3) Хирод Агриппа I, уллы Хиродтың ақлығы. Ол масихыйларды аяусыз куудалаған хәм елши Яқыпты өлтиртип, Павелди қамаққа салдырған (Елш. исл. 12:1–5).

4) Хирод Агриппа II, уллы Хиродтың шаулығы (Елш. исл. 25:13–26).

Хош Хабар – грекше «Евангелион», арабша «Инжил».

1) Ийса Масихтың адамларға билдирген Құдайдың сөзлери хәм Өз өмири арқалы оларды дәлиллеуі;

2) Қутқарыушы Ийса Масихтың бул дүньядағы өмири, хызметі, тәлийматы, кәрамаатлары, пүткіл адамзат ушын атанақ ағашта өлиуі хәм өлимнен қайта тирилиуі хаққында хабар;

3) Қутқарыушы Ийса Масихтың өмири хәм тәлийматы хакқында жазылған төрт китаптың аты (Матта, Марк, Лука хәм Юхан жазған китаплар). Улыўма алғанда, Хош Хабар сөзиниң негизги мәниси – Ийса Масих арқалы келетуғын қутқарылыў хакқында қуўанышлы хабар дегенди аңлатады.

хызметши – грекше «диаконос». Тийкарғы мәниси: «хызметши», «жумысшы». Жаңа Келисимде исениўшилер жәмәетинде хызметке тайынланған адам деген мәнисти билдиреди (Елш. исл. 6:1–6; Тимоф. 1-хат 3:8–13).

шәкирт – Грекше «матетэс». Тийкарғы мәниси: «биреўден бир нәрсе үйрениўши». Жаңа Келисимде және мына мәнислерде де қолланылады:

- 1) Ийсаның он еки шәкирти;
- 2) Ийсаның жолын қуўыўшы барлық исениўшилер.

Яқып – Ысақтың улы, Ибрайымның ақлығы. Қудай оған Израил деген атты берген еди. Оның он еки улынан Израилдың он еки урыўы кәлиплескен.

Яхуда – 1) Яқыптың төртинши улы;

2) Израилдың он еки урыўының бири усылай аталды;

3) Даўыт патша хәм Ески Келисимде Қудай ўәде еткен Қутқарыўшы Масих усы урыўдан шыққан;

4) Яхудий халқында бул ат жүдә жийи ушырасады.

яхудий халқы – еврей халқы.

Яхудия – 1) Ийсаның заманында Израилдың бир үлкеси; Ерусалим қаласы усы үлкеде жайласқан еди.

2) Сулайман патшаның өлимине дейин Израилдың Яхуда урыўынан шыққан адамлар жасайтуғын орын;

3) Сулайман патшаның өлиминен соң Израил мәмлекети екиге бөлингенде, Кубла патшалық усы ат пенен аталды.